

ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ РОЗВИТОК ЯК АСПЕКТ ПАСІОНАРНОСТІ В ПРОЦЕСАХ ВІДБУДОВИ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ГРОМАД

POST-TRAUMATIC GROWTH AS AN ASPECT OF PASSIONARITY IN THE PROCESSES OF COMMUNITY RECONSTRUCTION AND RECOVERY

Статтю присвячено аналізу феномену посттравматичного розвитку як аспекту пасіонарності в процесах відбудови та відновлення громад в Україні. У сучасних умовах повоєнного відновлення постає потреба у виявленні тих соціально-психологічних ресурсів, які здатні забезпечити стійкість і розвиток громад. Посттравматичний розвиток трактується як позитивна трансформація індивідів та спільнот після пережитого травматичного досвіду, що виражається в посиленні міжособистісних зв'язків, появі нових форм солідарності та активізації інноваційних ініціатив.

У статті посттравматичний розвиток розглядається як канал актуалізації пасіонарності, колективної енергії, що стимулює суспільство до відновлення та самореалізації в умовах кризових змін. Обґрунтовано, що саме поєднання цих двох феноменів, а саме посттравматичного розвитку та пасіонарності, є ключовим чинником соціальної мобілізації. Крізь призму теорії систем громада визначається як відкрита соціальна система, здатна перетворювати енергію травматичного досвіду на ресурс розвитку. У статті виокремлено п'ять механізмів мобілізації громадянської енергії: комунікативний (створення горизонтальних мереж взаємодії), інституційний (підтримка з боку органів влади), культурно-ціннісний (зміцнення ідентичності та колективної пам'яті), ресурсний (мобілізація матеріальних і людських ресурсів) та психологічний (трансформація травматичного досвіду через психосоціальні практики). Доведено, що саме взаємодія цих механізмів дозволяє громадам переходити від стану кризи до нового рівня розвитку. У висновках підкреслено значення інтеграції пасіонарних проявів у стратегії державного управління та місцевого самоврядування для забезпечення сталого відновлення територіальних громад.

Ключові слова: пасіонарність, посттравматичний розвиток, громади, відновлення, мобілізація.

The article is devoted to the analysis of post-traumatic growth as an aspect of passionarity in the processes of community reconstruction and recovery in Ukraine. In the context of post-war recovery, it is crucial to identify those socio-psychological resources that can ensure the resilience and sustainable development of communities. Post-traumatic growth is interpreted as a positive transformation of individuals and groups after traumatic experience, manifested in strengthening interpersonal ties, the emergence of new forms of solidarity, and the activation of innovative initiatives. The article considers post-traumatic growth as a channel for the actualization of passionarity – a form of collective energy that stimulates society towards recovery and self-realization in times of crisis. It is argued that the combination of these two phenomena – post-traumatic growth and passionarity – serves as a key factor of social mobilization. From the perspective of systems theory, the community is defined as an open social system capable of transforming the energy of trauma into a resource for further development. The article identifies five mechanisms of mobilizing civic energy: communicative (horizontal interaction networks), institutional (support from local authorities), cultural-value (strengthening identity and collective memory), resource-based (mobilization of human and material resources), and psychological (transforming traumatic experience through psychosocial practices). The interaction of these mechanisms enables communities to move from a state of crisis to a higher level of systemic development. The conclusions emphasize the importance of integrating manifestations of passionarity into the strategies of public administration and local self-government in order to ensure sustainable community recovery.

Key words: passionarity, post-traumatic growth, community, recovery, mobilization.

УДК 351.85:352(477)“2022/2025”
DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.76.5>
Стаття поширюється на умовах
ліцензії CC BY 4.0

Івченко І.Б.

к.держ.упр., доцент
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова

Голубенко Т.О.

к.пед.н., доцент
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова

Вступ. Відновлення українських громад у післявоєнний період виходить далеко за межі фізичної реконструкції зруйнованої інфраструктури, оскільки потребує відновлення соціальної тканини суспільства: довіри, здатності до співпраці та механізмів самоорганізації. Саме в цих умовах особливого значення набуває феномен пасіонарності, що проявляється в готовності людей спрямовувати колективну енергію на творення нових форм солідарності та взаємопідтримки [5]. Поряд із цим наукова увага дедалі більше зосереджується на феномені посттравматичного розвитку, який описує здатність особистості й спільнот перетворювати кризовий досвід на ресурс позитивних змін [14]. Такі трансформації виявляються в посиленні громадянської активності та зростанні соціальної згуртованості.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що в умовах масштабних соціальних трансформацій і викликів війни перед органами державної влади та місцевого самоврядування постає завдання не лише відновлення зруйнованої інфраструктури, але й підтримки соціально-психологічної стійкості громад. У цьому контексті важливим стає розуміння того, як саме поєднання феноменів посттравматичного розвитку та пасіонарності може стати чинником соціальної мобілізації, сприяти формуванню нових моделей взаємодії влади і громадянського суспільства, а також забезпечити сталий характер повоєнної відбудови.

Метою статті є аналіз феномену посттравматичного розвитку як аспекту пасіонарності в процесах відбудови та відновлення громад, а також виявити механізми інтеграції цього ресурсу

в систему державного управління і місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Практика функціонування українських громад у період війни демонструє, що навіть у найбільш кризових умовах вони здатні мобілізувати додаткові ресурси для взаємної підтримки та співпраці. Подібні явища корелюють із теоретичною концепцією посттравматичного розвитку, яка трактує кризовий досвід як чинник трансформації та джерело колективної енергії відновлення.

У сучасних психологічних дослідженнях усе більше уваги приділяється феномену посттравматичного розвитку, який визначається як позитивна трансформація особистості та спільнот після кризових подій [14]. Йдеться не лише про індивідуальну здатність адаптуватися, а й про формування колективних механізмів стійкості, що безпосередньо корелює з підвищенням громадянської активності та згуртованості [3].

Традиційно війна, соціальні катастрофи та інші кризові події розглядалися крізь призму дистресу та посттравматичних розладів. Проте, починаючи з 1990-х років, завдяки працям Р.Г. Тедескі, Л.Г. Калгун сформувався концепт посттравматичного зростання (posttraumatic growth, PTG), що позначає позитивні зміни особистості й соціальних груп унаслідок подолання кризових ситуацій [14].

У наукових працях існує низка моделей, які по-різному пояснюють механізми посттравматичного зростання, розглянемо кожну з них. Зокрема, Р. Янофф-Булман виокремлює три типи змін: стійкість через страждання, екзистенційне переоцінювання та психологічну готовність до нових викликів [10]. С. Джозеф у когнітивно-нарративній THRIVE-моделі описує процес трансформації через етапи інвентаризації досвіду, формування

надії, переосмислення цінностей та прояву змін у діях [11]. Модель «Янусового обличчя» наголошує на подвійності феномену: посттравматичне зростання може мати як адаптивний, так й ілюзорний характер [15]. Біопсихосоціальний підхід М. Крістофер підкреслює роль соціального середовища, що створює умови для метанауочіння та реконструкції когнітивних схем [9]. Р. Пападопулос трактує наслідки травматичного досвіду як континуум від негативних (ПТСР) до позитивних (PTG), наголошуючи на ролі соціального капіталу та життєвих історій [12].

Для українських громад, що нині перебувають у стані глибоких соціальних трансформацій, ці наукові підходи набувають особливої актуальності, оскільки дозволяють пояснити, яким чином локальні спільноти, зіткнувшись із масштабними втратами та викликами війни, здатні перетворювати травматичний досвід на ресурс солідарності, взаємодопомоги та інноваційних ініціатив. Аналіз різних моделей посттравматичного розвитку відкриває можливість зрозуміти різноманітні траєкторії зростання громад – від швидкої мобілізації та консолідації до більш тривалих процесів адаптації та формування нових ціннісних орієнтирів, що представлено в таблиці 1.

Розмаїття підходів до пояснення посттравматичного розвитку підтверджує універсальну ідею: травматичний досвід може бути джерелом енергії розвитку. В українському контексті поєднання посттравматичного розвитку й пасіонарності проявилось в масштабному піднесенні волонтерського руху, створенні локальних ініціатив, активізації громадянської участі, що дозволило громадам трансформувати травматичний досвід на ресурс відновлення. Зростання довіри між людьми, поява нових практик співпраці між громадянами і дер-

Таблиця 1

Моделі посттравматичного розвитку та їх значення для мобілізації громад

Автори/модель	Ключові ідеї	Актуальність для українських громад у процесі відновлення
Р.Г. Тедескі Л.Г. Калгун (1996; 2004) [14]	П'ять вимірів зростання: стосунки, нові можливості, особиста стійкість, духовність, цінності	Виявляється в посиленні волонтерських практик, формуванні нових горизонтальних мереж, переоцінюванні життєвих орієнтирів
Р. Янофф-Булман (1992) [10]	Три траєкторії: стійкість через страждання, екзистенціальне переоцінювання, психологічна готовність	Пояснює, чому частина громад швидко відновлюється, а інші потребують довшого періоду адаптації
С. Джозеф (2011) [11]	THRIVE-модель: інвентаризація досвіду → формування надії → ціннісні зміни → прояв у діях	Відображається у формуванні колективної пам'яті та практиках культурної ідентичності
Т. Зьольнер, А. Меркер (2006) [15]	Подвійний характер PTG: реальні позитивні зміни та ілюзорні копінг-стратегії	Пояснює неоднорідність волонтерських рухів: від довготривалих структур до коротких сплесків активності
М. Крістофер (2004) [9]	Біопсихосоціальна модель: зростання як метанауочіння, залежне від соціального середовища	Підкреслює значення інституційної підтримки та сприятливих умов від держави і місцевої влади
Р. Пападопулос (2007) [12]	Континуум наслідків: від негативних (ПТСР) до позитивних (PTG)	Дозволяє враховувати фактори ризику та ресурси під час планування програм відновлення

Джерело: укладено за [9–15].

жавними інституціями стали основою формування соціального капіталу, який визначає траєкторії відбудови [6; 7]. Саме соціальний капітал, за логікою Р. Патнем, є фундаментом демократичних інститутів і суспільного розвитку після криз [13].

Особливе значення має інноваційний потенціал громад, адже війна стимулювала появу нових форм самоорганізації, цифрових платформ та культурних практик. Інноваційні ініціативи стали важливим інструментом актуалізації пасіонарності, поєднуючи індивідуальну креативність із колективними потребами.

Мобілізація громадянської енергії в процесах післявоєнного відновлення виявляється в кількох взаємопов'язаних вимірах: комунікативному, інституційному, культурно-ціннісному, ресурсному та психологічному. Кожен із них виконує унікальну функцію, проте їх ефективність найбільшою мірою проявляється у взаємодії та взаємному підсиленні. Саме інтегративний характер цих механізмів формує основу для стійкого розвитку громад, забезпечуючи перехід від стану кризи до якісно нового рівня соціальної організації.

Комунікативний вимір передбачає створення та підтримку горизонтальних мереж взаємодії між членами громади, різними соціальними групами та інституціями. Йдеться про формування простору довіри, де інформація циркулює вільно, а обговорення проблем і рішень відбувається у відкритому форматі [2]. В умовах війни та повоєнної відбудови саме ці мережі стали основою волонтерських ініціатив, локальних чатів підтримки, координації допомоги внутрішньо переміщеним особам, збору гуманітарних ресурсів. Комунікативна мобілізація створює ефект «соціального клею», який утримує громаду в єдності, навіть коли традиційні інституційні канали ослаблені.

Інституційний вимір полягає у здатності органів влади та місцевого самоврядування підтримувати, спрямовувати й масштабувати громадські ініціативи [5]. Йдеться не лише про фінансову чи організаційну підтримку, а й про створення нормативно-правових умов для діяльності волонтерських і громадських організацій. У багатьох українських громадах після 2022 року саме взаємодія між активістами та органами місцевого самоврядування дозволила швидко налагодити евакуаційні процеси, забезпечення переселенців житлом та інтеграцію нових мешканців у локальні спільноти. Інституційна мобілізація надає стихійним ініціативам більшої стабільності й перетворює їх на сталу частину управлінської системи.

Культурно-ціннісний вимір пов'язаний із відновленням колективної пам'яті, посиленням ідентичності та переосмисленням ціннісних орієнтирів громади [1; 7]. Війна та масштабні втрати створюють потребу в нових символах єдності та культурних практиках, які допомагають інтегрувати травматичний досвід у позитивну спільну історію. Прикладами можуть бути меморіальні ініціативи, культурні акції, відновлення традиційних свят,

створення нових ритуалів пам'яті та солідарності. Такі практики забезпечують не лише символічне об'єднання громади, а й зміцнюють її психологічний і соціальний імунітет, дозволяючи формувати «ціннісне ядро», навколо якого відбувається консолідація.

Ресурсний вимір включає мобілізацію як матеріальних, так і людських ресурсів [6]. У кризових умовах громади демонструють здатність до швидкого перерозподілу ресурсів: від надання притулку переселенцям до організації пунктів гуманітарної допомоги чи створення нових економічних ініціатив на місцевому рівні. Важливо, що в українських реаліях цей процес часто відбувається «знизу», коли громада сама шукає ресурси через мережі волонтерів, благодійні фонди, міжнародні грантові програми. Ресурсна мобілізація дозволяє поєднувати локальні можливості з національною та міжнародною підтримкою, створюючи умови для більш стійкого економічного та соціального відновлення.

Психологічний вимір стосується трансформації травматичного досвіду в позитивні зміни за допомогою психосоціальних практик [4; 14]. Йдеться не лише про індивідуальну психологічну допомогу, а й про колективні форми роботи, як-от групові тренінги, арттерапевтичні програми, практики пам'яті та відновлення, що сприяють подоланню травматичних наслідків, формуванню відчуття безпеки та відновленню довіри в спільноті. Психологічна мобілізація стає основою для розвитку колективної стійкості, яка уможливорює не лише адаптацію до нових умов, а й активне включення громад у процеси відновлення.

Узгоджена взаємодія цих п'яти вимірів створює багатовимірну систему мобілізації, в якій кожен елемент підсилює інший, оскільки комунікативні мережі сприяють швидшому поширенню ресурсів, інституційна підтримка легітимізує культурні практики, а психологічна допомога забезпечує готовність до подальших спільних дій. Разом вони формують цілісний механізм, що дозволяє громадам переходити від стану кризи до сталого розвитку.

З позиції системної теорії громада розглядається як відкрита соціальна система. Л. фон Берталанфі підкреслював, що саме відкритість системи є умовою її розвитку [8]. Українські громади, які зазнали руйнівних впливів війни, демонструють здатність до такої відкритості через засвоєння нових практик самоорганізації та співпраці з різними акторами. Вони включають не лише державні та муніципальні структури, але й широкий спектр громадських організацій, волонтерських об'єднань, міжнародних донорів та локальний бізнес. Така багатовекторність партнерств дозволяє поєднувати різні типи ресурсів та створювати більш гнучкі та життєздатні управлінські рішення.

Важливо, що ця відкритість не зводиться лише до інституційної співпраці. Йдеться також про готовність громадян змінювати власні звички, долати замкненість і відновлювати культуру

довіри, яка в українському суспільстві тривалий час була ослабленою. В умовах війни та післявоєнної відбудови саме довіра стає головною «валютою» соціальної взаємодії: вона дає змогу швидко мобілізувати ресурси, координувати спільні дії та ухвалювати рішення в умовах невизначеності. У цьому сенсі громади функціонують як системи з позитивним зворотним зв'язком: кожен успішний приклад солідарності підвищує рівень довіри, а отже, сприяє новим ініціативам і ще більшій згуртованості.

Крім того, відкритість соціальних систем передбачає здатність інтегрувати зовнішній досвід і трансформувати його у власні практики. Українські громади активно запозичують моделі самоорганізації, які виникли в попередні роки – від Майдану до локальних рухів допомоги в перші місяці повномасштабного вторгнення. Однак у процесі відновлення відбувається не просте копіювання, а творча адаптація цих практик: з'являються нові формати колективної дії, що враховують специфіку місцевих умов, рівень ресурсної забезпеченості та потреби мешканців. Саме в цій адаптивності простежується ключова ознака живої системи – здатність до самооновлення на основі минулого досвіду та нових викликів.

У цьому контексті особливого значення набуває феномен пасіонарності, який можна розглядати як рушійну силу посттравматичного розвитку громад. Пасіонарність відображає здатність людей продукувати надлишкову соціальну енергію, що виходить за межі базових потреб виживання і спрямовується на ініціювання змін навіть у найбільш несприятливих умовах [9]. Саме завдяки пасіонарним проявам громадяни перетворюють власний травматичний досвід на ресурс колективної трансформації: вони не лише адаптуються до нової реальності, а й створюють нові інституції, культурні практики та механізми солідарності. Таким чином, посттравматичний розвиток постає не як індивідуальний процес подолання наслідків кризи, а як колективна форма вияву пасіонарності, що зміцнює потенціал відбудови.

Висновки. Проведений аналіз доводить, що посттравматичний розвиток є важливим каналом актуалізації пасіонарності, а їх поєднання забезпечує перетворення травматичного досвіду на ресурс мобілізації громадянської енергії. Виявлені механізми, як-от комунікативний, інституційний, культурно-ціннісний, ресурсний та психологічний, формують основу для відновлення соціальної стійкості та розвитку громад.

Для державного управління та місцевого самоврядування це означає необхідність інтеграції посттравматичного розвитку в стратегії відбудови, створення інституційних рамок для підтримки громадянських ініціатив, розвитку соціального капіталу та стимулювання інноваційних практик.

Перспективи подальших наукових пошуків полягають у дослідженні взаємозв'язку між пост-

травматичним розвитком та рівнем соціальної довіри, вивченні інституційних механізмів підтримки інноваційних ініціатив, а також у порівняльному аналізі досвіду українських громад із міжнародними практиками відновлення. На особливу увагу заслуговує вивчення того, як психосоціальні програми та локальні ініціативи можуть бути інтегровані в систему публічної політики з метою забезпечення сталого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бекешкіна, І. Українське суспільство та влада: динаміка довіри. Київ : Фонд «Демократичні ініціативи», 2016. 48 с.
2. Ганущак-Єфіменко Л., Григоренко Ю. Діджиталізація громад: інструменти та наслідки. *Державне управління: теорія та практика*. 2021. № 2. С. 55–63.
3. Гуменюк Т. Соціальна активність в умовах війни: практики самоорганізації громад. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2022. № 3. С. 49–62.
4. Інститут соціології НАН України. *Українське суспільство в умовах війни*. Київ : Інститут соціології НАН України, 2023. 356 с.
5. Писаренко С. Розвиток місцевого самоврядування в умовах кризи. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. 2021. № 19. С. 15–22.
6. Сірко І. Функції волонтерства в Україні під час війни. *Науковий вісник*. 2023. № 2. С. 33–40.
7. Чайка Т. Волонтерський рух як ресурс розвитку громад. *Грані*. 2017. Т. 20. № 4. С. 110–117.
8. Bertalanffy L. von. *General System Theory: Foundations, Development, Applications*. New York : George Braziller, 1968. 289 p.
9. Christopher M. A broader view of trauma: A biopsychosocial-evolutionary view of the role of traumatic stress responses in the emergence of resilience and posttraumatic growth. *American Psychologist*. 2004. Vol. 59. № 4. P. 262–271.
10. Janoff-Bulman R. *Shattered Assumptions: Towards a New Psychology of Trauma*. New York : Free Press, 1992. 256 p.
11. Joseph S. *What Doesn't Kill Us: The New Psychology of Posttraumatic Growth*. New York : Basic Books, 2011. 276 p.
12. Papadopoulos R. Refugees, trauma and adversity-activated development. *European Journal of Psychotherapy and Counselling*. 2007. Vol. 9, № 3. P. 301–312.
13. Putnam R. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York : Simon & Schuster, 2000. 541 p.
14. Tedeschi, R. G., Calhoun, L. G. Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry*. 2004. Vol. 15, № 1. P. 1–18.
15. Zoellner T., Maercker A. Posttraumatic growth in clinical psychology: A critical review and introduction of a two component model. *Clinical Psychology Review*. 2006. Vol. 26, № 5. P. 626–653.

Стаття надійшла у редакцію: 28.08.2025

Стаття прийнята: 12.09.2025

Опубліковано: 23.10.2025